

ÉSZREVÉTELEK PÉTERFI DÉNES UR EGYHÁZI BESZÉDÉRE.

Közelebről az aranyos-tordaköri papság egy részének gyülése volt hivatalos ügyben, — társalgás közben felmerült Péterfi Dénes urnak 1877, september 2-kán a kolozsvári unitárius templomban elmondott, s a „Magvető“ azon évi V-ik füzetében közölt egyházi beszéde. Ezen beszéd főbb elveiben visszatetszéssel fogadtattott akkor is, s kartársaim most, társalgás közben is, kifejezést adtak annak, hogy a kinyomatás után annál kevésbé értenek azzal egyet. A mennyiben a „Magvetőben“, mint sejteni véljük, irányegyházi beszédek közöltetnek, annyiban némi megjegyzésünk van e közölt beszédre.

Mindenek előtt megjegyezzük, hogy ámbár az a nézet látszik érvényre emelkedni akarni, miszerint a pap saját meggyőződése szerint hirdetheti a vallás igazságait; ezt aláírjuk ugyan, de azon kikötéssel, hogy valamely felekezetihez tartozó főbb és lényeges elvek keretében, s azok sarkalatos igazságai és szabályai elismerésével teheti ugyan, de ha ezek ellen tesz, megbontja azon felekezeti társulat összekapcsoló alapjait s igazságait és ellene működik a felekezetnek.

A ki az említett egyházi beszédet olvassa, azon gondolat támad benne, mintha az unitárius vallás azt tanítaná, papjai azt hirdették volna és hirdetnék, hogy az Isten oly supranaturalis, miszerint a természet, minden dolgok, lelkek s események törvényét kénye kedve szerint változtatja, most egyképen, holnap vagy a jövő perczben másképen, indokolatlanul, minden következetesség nélkül, csupa hatalmi vagy kényuri szeszélyből. És író méltán vonja ki ily vallástanból és hirdetésből azon következtetést, hogy ez a babonának, minden képtelen dolgok hívésének és a tudatlanságnak forrása. Azonban az unitárius dogmatikus könyvek ily tant, minőt író ur reáfog, soha sem tanítottak, papjai sem most, sem 300 év alatt soha sem prédikáltak; ezen feltevés sem vallási könyveinkből, sem az élet és templomi szószerkben nyilvánuló tanításokból nem magyarázható és nem bebizonyítható.

Nem akarjuk hinni, hogy Péterfi ur ne volna ismeretes az unitárius papok vallási hitével, s az Istenről való fogalmunknak templomban, családban, a magányban és életben való hirdetésével. — — — Azt sem szabad feltennünk, hogy mint új pap és akadémicus, az által akart újat s egyszersmind jót mondani, hogy előbb azon gondolatot támasztotta hallgatóiban, illetőleg olvasóiban, mi-

szerint az eddigi kor, papok nem úgy hittek, a vallást nem úgy tanították, Istenről nem azon fogalmuk van, hanem az szónok urnak u j h o d á s t hirdető találmánya. Mi azon tisztelés és becsülésből, melylyel ifju ereje, tehetsége és buzgósága iránt viseltetünk, hajlandók vagyunk ezt annak tulajdonítani, hogy egy szűk egyházi beszéd keretében nem eléggé volt képes gondolatait kimagyarazni, a mit egy értekezletben tán kényelmesebben tehetett volna.

Ezen nem eléggé szabatos, illetőleg deductiot és eszmemenet lánczolatot nélkülöző kifejezésnek tulajdonítjuk a 254-ik lapon annyiszor említett, visszazarezzentó állítást, hogy nekünk törvényes isten kell, törvényes istenre van szükségünk, kinek nem szabad és nincs hatalma törvények ellen cselekedni. Mi is úgy tudjuk, Dávid Ferencz alapítónktól fogva az unitarismus ezt hirdette, e felől Péterfi ur akármelyik falusi pap egyszerü könyörgéséből meggyőződhetik; mi hiszszük, hogy az Isten törvényeket alkotott minden testbe, minden lélekbe, a természetbe, az események és történetek világába; e törvények által vitte végbe a teremtést, gyakorolja a gondviselést, s hiszszük, hogy az Isten változhatatlan; a teremtéssel és önmagával ellenmondásba nem jön; és mégis nagy különbség van Péterfi ur és mi közöttünk e tekintetben; mert mi Istennek e tulajdonát nem profan törvényes, hanem bibliai szóval szentnek nevezzük. Mi azt hiszszük, hogy ez a szent oly felsőbb fogalom, melyben benne van a törvényes is, és még valami, t. i. minden képzeletet feljúl muló tökéletesség. Nagy különbség van a törvényes isten fogalmából leszármaztatott törvényes, tehát jogi igaz, és a végtelen tökéletességu szent isten fogalmából leszármaztatott eszményi igaz, szép és jó között. Péterfi ur beszédének olvasása azon gondolatot is költi fel az emberben — minden esetre az eszmemenet hiánya, az elő nem készítés, a deductio szándékos mellőzése miatt — kivált midőn még uj dolgot is várt, mert ez ígértetett a beszéd kezdetétől fogva, azon gondolatot költi fel, mondom, hogy az országok administratiojának analogiája szerint két isten volna; az egyik törvényhozó, a másik a végrehajtó; az egyik a teremtő, a másik a — — — nevezzük gondviselőnek; s ezért volna aztán, hogy a kormányzó és gondviselő istennek nem szabad a törvényhozó istennek törvényit általhálni.

Abban semmi kétség nincsen, hogy Istent egyebek között, legkézzelfoghatóbban — hogy így fejezzem ki magamat — az ő törvényiből lehet megismerni, és az a természettudós, ki buvárlatai, kísérletei, kémlelődéseivel egy-egy újabb tulajdont, törvényt fedezett fel a természet országában; az a bölcsész, ki a lélek és szellem mukálkodását tette vizsgálódása tárgyául, s abban a rendet, következetességet, törvényt volt képes feltalálni; az a történész, ki az események lánczolatából az ok és következés közötti valami csalhatatlan, állandó viszonyt kutatott, s volt képes megállítani, mindezek hangosabban és szebben hirdetik Isten dicsőségét, töké-

letességét és szentségét, mint az egyes dogmaticus tételek feletti rágódozás a homouziutól kezdve a törvényes istenig, a melyekről Voltaire méltán mondhatta: „La Theologie m' amuse, la folie de l' esprit humain y. est dans toute sa plenitude“. De hiszen az unitárius vallás soha sem mondott ellene a tudásnak, nem zárta bilincsekbe a tudományt, sőt e miatt sokszor szenvedtünk elleneinktől; nálunk kiválóbb embereink legtudományosabbak és legvallásosabbak voltak egyszersmind, s bár melyik dogmaticus könyveinkben ott van: a mi az Istenben láthatatlan, az a megtapasztalt dolgokból megismerhető, s ha valaki Péterfi ur beszédéből az ellenkezőt hinné és állitaná az unitarismusról és hirdetőiről, s illetőleg követőiről, az ellen vallási könyveink, az unitárius vallást követők és három száz alatt elhunyt papjaink szelleme tiltakoznak.

Az Isten tökéletességének megismerhetése tekintetéből mi nem bántanók a supranaturalismust és idealismust is. Sok időbe fog az telni, míg az emberi szellem és igyekezet minden kutatásai mellett is a dolgoknak törvényit, a következmények lánczolatát, okait, rendjét megismeri, talán soha sem lesz, talán erre mondja az irás: „meghal az, a ki az Istent látja“. Hogy a mi most fehér, egy percz mulva fekete legyen, hogy a rothadásban élet van, s a megsemmisülés új életnek processussa, s még sok ehhez hasonlót empirice tudják a természetvizsgálók s utánok mások is; de mennyi dolog van a minék okát nem tudja az ember, sem a rendjét! és azok mégis léteznek, történnek, s habár tudásunkok feljül állanak is, mégis isteni törvényit és következetességet gondolunk benne; e tekintetben isten supra naturam van tudásunkra nézve, és mi supranaturalisták vagyunk hitünkre nézve, ha csak nem akarunk megállani azon loyális isten fogalmánál, mely szerint csak annyit hiszünk róla, a mennyit tapasztalatilag ki tudtunk magyarázni és ismerni munkáiból, az eseményekből stb. A léleknek mivelete nem kérd tanácsot a különböző, erőtetett és elferdített rendszerektől, hanem a hol Isten kénye kedve szerint látszik cselekedni a mi ismeretünkre nézve, épen ott a szent és tökéletes isten fogalmából sejtjük vagy hiszszük, hogy ott lenni kell valami összekötő kapocsnak és az idealismus léghajójába emelkedve szárnyain röpti az értelmet, mintha mondaná: keress, kutass. Azt hiszem, Galilei előbb sejtette a föld forgását a nap körül, s ha szabad allegoriát csinálni, mikor ez benne még csak sejtelem volt, visszahuzhatta állítását; de a mikor már a föld, hold s év változásainak törvényeit abból következtette, akkor már így kellett szólnia: a föld mégis forog. Én tehát nem bántanám az idealismust és supranaturalismust, legkevésbé a vallás világában. A léleknek functioi ezek, s mint ilyen létezik. S nekem úgy tetszik, hogy a ki egyikre vagy másikra kizárólag alapit rendszert, úgy tesz, mintha azt kívánná: vágd le a karjaidat s aztán a lábadat, elég a fő csupán, ott székel az értelem, én rationalista vagyok; vagy azt mondaná:

nemcsak a kezedet és lábadat, hanem a fejedet is, elég a szív, azon épül az én rendszerem.

Azonban nem volt célunk sem az idealismust, sem a supra-naturalismust különös pártfogás alá venni, hanem csak mint létezőt, mint a léleknek miveletét méltányoltuk, a nélkül, hogy egyikre vagy másikra kizárólag a vallás rendszerét alapíthatónak vélnők; mi csak annak, a lélekben való keletkezésének helyét s idejét akartuk kimutatni, a nélkül, hogy azon rendszert követőknek félre és elmagyarázására s körülírására figyelmet akartunk volna fordítani; de mert az unitárius vallás a természettudományt, a bölcsészetet s általában a tudománynak mivélését nem zárja ki, sőt azon alapszik, általa nyer tisztaságában s a felvilágosodottak közötti terjedtségében, ezeket mind az irt tudományok fejlesztésében számba nem venni lehetetlen; s midőn Péterfi ur a törvényes isten fogalma alatt, úgy vélem, azt érti, habár nem eléggé magyarázta ki magát, a mit a többi unitáriusok, s a mit én is a fennebbieken kísértettem meg kifejtetni, egy kis ellentmondást látok, ha a lélek és értelem, s általában a szellem munkálkodásának funkcióját, a mely azokban és azok által is nyilvánul, megbénítani törekszik.

Több szó férhetne immár beszédének azon részéhez, melyben a képeknek templomainkba való behozatalát ajánlja, mint oly esz-közt, mely által a vallásos buzgóság emelkedik, a közönyösség megszűnik. Nem szólunk e tárgyat illetőleg a történeti előzményekről, az unitárius életben, hogy ne láttassunk orthodoxusnak. Am legyen az nyílt kérdés, miután a főczim benne úgy is a vallás külalakjának tökéletesbitése, a mi kizárva nem volt és fennállásunktól fogva tetemes módosuláson is ment keresztül az isteni tisztelet formája; hanem kételkedünk abban, ha Confutse és Laotse képei a templom falára lesznek aggatva, vajon ez által hasznos módosulás történik-e a vallás külalakjában? Ha már azt a két képet fel lehet tenni a templom falára, miért ne akkor Mahomedet és Loyola Ignácot is s. t. b.? S ha már ez az egyházközségekre lesz bizva, akkor a fényképészet könnyű és olcsó voltánál fogva megérhetjük, hogy az egész presbyterium s az ekklézsia minden tagjai in effigie örökké a templomban lesznek s akkor aztán nem lesz ok panaszkodni a közönyösség ellen. Vagy aztán a zsinat fogná meghatározni, kinek képe vagy czimere foglalhasson helyet a templomban? Igen, de akkor bizonyos tekintetben kánonizálás és szentté avatás történék. Hiszi-e Péterfi ur, hogy a képimádók a képekben Istent imádnának? Én nem hiszem. Mi különbség lenne akkor mi közöttünk és a képimádók között? Azt hiszem, ezen ajáulott ujhodás magában összeomlik.

Nem akartunk kötekedni ezen észrevételek által, hanem csak azt a vizet, melyet mosakodás és önszépítgetés közt reánk fecscsentett, akartuk letörölni. —

Bágyon, 1877. decz. 7-én.

Csegezi László.